

УДК 821.161.2(477.83)(092):81'23

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕМІНІСЦЕНСІЇ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Михайло ЗУБРИЦЬКИЙ

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Відділення франкознавства,*

Проаналізовано зображення Іваном Франком тонких психологічних картин-образів не лише його сучасників, осмислено глибоку обізнаність письменника з перодовими психологічними європейськими досягненнями (В. Вундт, Г. Штейнталь), розглянуто майстерність І. Франка – наратора, дослідника галицького колориту.

Ключові слова: наратор, психологізм зображення, галицький колорит, ремінісценсія, європейські дослідження.

Твори Івана Франка, центральною фігурою яких є психологічний світ людини, віддавна привертали увагу дослідників. Ще за життя українського Мойсея на цій проблематиці зосереджувалися Омелян Огоновський, Агатангел Кримський, Сергій Єфремов, розглядаючи Франкові твори про дітей під кутом автобіографічного, психологічного та педагогічного дискурсів. Вивчення цієї категорії творів крізь призму психологічних ремінісценсій, на нашу думку, є креативним з погляду пізнання світу творчості І. Франка.

Вищеназвана проблема перебувала у полі зору дослідників підрядянського літературознавства [1; 9], а також постколоніального літературознавства [2; 3; 4; 5; 6; 7; 10].

Вони переважно акцентують на особливостях дитячої психології та проблемах антипедагогічних учинків так званих горе-любомудрів. Над цією проблемою працюють й іноземні дослідники Франкової літературознавчої й художньої спадщини [12]. Протягом останніх кільканадцяти років українські дослідники прагнули репрезентувати своє бачення розуміння соціального конфлікту у дослідженні Франкової малої прози, зокрема й про дітей. У цьому контексті можна згадати монографію Миколи Легкого «Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка» [3], статтю Олександри Сербенської «Кольороназви у прозі Івана Франка» [5], Алли Швець «Модель дитячого світу у прозі Івана Франка» [10], а також Наталії Подоляк «Проблеми вікової та педагогічної психології у творчості Івана Франка» [4]. Автори вищеназваних праць намагаються розглядати Франкові твори крізь призму конкретних типологій – кольоративної, наративної, тематичної. Однак бажано, на нашу думку, розглядати ці твори крізь призму західноєвропейської педагогіки. Це б увиразнювало й актуалізувало розуміння Франкової спадщини з позиції психоаналізу, допомагало б краще зрозуміти внутрішній світ дитини.

Постагії автора і наратора зображують дуже часто як осіб, що взаємодоповнюють одна одну. Зокрема, М. Легкий, вважаючи, що вони постають як «основні чинники фор-

мування художнього світу», наголосив, що «наратор – особа фіктивна, вигадана автором, похідна від його свідомості» [3, с. 21], натомість автора сприймають як інстанцію, що має матеріальну, внутрішньо-зовнішню щодо художнього світу природу [3, с. 21]. *Автор* (виокремлення шрифтом наше. – М. З.), згідно із твердженнями М. Легкого, «містить у собі ряд конкретних понять: автор–письменник, автор–стиль, «внутрішній автор», автор–ідея» [3, с. 34].

Аналізуючи Франкові твори, О. Сербенська зробила висновок, що «лексеми на позначення жовтого кольору письменник уживала переважно з негативним емотивно-емоційним значенням – «відмираючий», «віджилый», «старий», «німечний», навіть розширює їхню лексичну валентність» [5, с. 114]. Дослідниця, згадуючи про оповідання І. Франка «Олівець», відзначила негативну роль жовтого кольору у творі: «З дитинства, – пише О. Сербенська, – тягнеться ще одна “жовта” лінія, пов’язана з історією загубленого олівця...». Відзначимо, що загублений олівець, можливо, й через випадковий збіг обставин, також виявився жовтого кольору. А в страшних химерних снах, які мучили Івася, його кололо терня з жовтою блискучою корою» [5, с. 114]. Але варто відзначити, що колористика Франкових творів має не лише образне, а й емоційно насичене значення. В оповіданні «Олівець» жовтий колір є не лише негативним. Аналізуючи ситуацію, коли головний герой уперше побачив олівець, ми можемо наочно помітити його захоплення як вияв не лише цікавості, а й вираз захвату, коли герой аж із несподіванки остовпів: «А тепер нараз – я знайшов олівець! Та ще й який гарний!» [8, т. 15, с. 73]. Ще свого часу В. Гайнріх у книжці «Психологія відчуттів», характеризуючи етапи здивування, ставив остовпіння на першому місці [3].

У випадку із оповіданням І. Франка, розглядаючи вищезазвану ситуацію, бачимо, що жовтий колір оцінюється уже новим «власником» як суто позитивний.

Натомість А. Швець класифікує Франкові твори «дитячої тематики» як такі, що по-перше, зображають безпосередній відкритий світ дитини, по-друге, проблемні дитячі типи. Як окрему категорію дослідниця виокремила «твори про школу», акцентуючи увагу на психології дитини: «Цікаво подана, – зазначила учена, – психологія дитини в оповіданнях шкільної тематики “Schönschreiben”, “Грицева шкільна наука”, “Оловець”, “Отець-гуморист”» [10, с. 55].

У цій ситуації окресленням цієї проблемно-тематичної групи є опозиція «школа–природа», яка супроводжує дитину під час набуття нею нового соціального статусу: «Входження у новий соціальний статус супроводиться для школяра амбівалентними почуттями: з одного боку, інтригою, цікавістю – що там, за шкільним порогом, а з другого – ностальгією за тим безтурботним життям на лоні природи, що виступає якимось іншим казковим й омріяним світом на противагу сірому монотонному просторові школи» [10, с. 55].

Також Н. Подоляк аналізує твори І. Франка, зачіпаючи дотично німецьку психологічну науку, керуючись словами М. Грушевського, що письменник – «вихованець західноєвропейської, передусім, німецької культури» [4].

Дослідниця відзначила, що в І. Франка ще під час його навчання у Львівському університеті зародився інтерес до психології [4].

Акцентуючи роль суспільних чинників у становленні Франка-психолога, авторка пише, що він вагоме значення віддавав навчанню й вихованню, вказуючи при цьому, що за їх відсутності, навіть хороші природні задатки, будучи «не вживані і приголомшені... замінують і за нидіють у зав'язку» [8, т. 48, с. 68–71].

Аналізуючи вищесказане, варто наголосити на тому, що зображуючи світ дитини, І. Франко передусім виступає не лише як наратор, обсерватор, а як дослідник-гуманіст, що прагне показати події очима вдумливої людини, яка усе прагне сама з'ясувати.

Говорити про становлення І. Франка як психолога-дослідника можна судячи з його зацікавлень. Так, у листі до Михайла Павлика від 12 листопада 1882 року письменник серед книжок, які читав, назвав «Логіку» В. Вундта. Це доводить, що І. Франко уже тоді активно вишукував книжки, які б допомогли збагнути психологію особи у суспільстві. У листі до М. Павлика від 30 липня 1879 року письменник повідомив, що «... займаюся ладженням підручника економії, зрозумілого для гімназистів. А то й для селян, котрі дещо читали...».

Франко мав намір дати до «Дрібної бібліотеки» для найширших народних кіл, окрім власних художніх творів, Ч. Діккенса «Sylvester Glocken», переклад І. Белея, економія, хроніка наук природничих; в ній будуть міститися не справознання з новостей, а трошки обширніші опрацювання різних питань природничих – *досі один християнин обробив інстинкт звірячий по Вундту* (виокремлення шрифтом наше. – М. З.).

Цим зумовлено показ письменником в оповіданні «На дні» роздумів героя над «впливом думки на органічні чинности» [8, т. 15].

Отже, І. Франко не просто цікавився працями В. Вундта, але й старався інтерпретувати здобуту інформацію у художніх творах.

Будучи письменником-гуманістом, людинолюбом, І. Франко завжди старався показати (і це відбито не лише у його педагогічних творах), що лише гуманне ставлення до дитини, повага її людської гідності, права на власну думку, здатне творити чудеса. Автор у своїх творах про школу («Отець гуморист», «Олівець», «Schönschreiben») виводить образи вчителів-самодурів, яким узагалі не місце в школі.

В оповіданні «Олівець» письменник реконструював переживання свого шкільного товариша Степана Леськова, який знайшовши у снігу блискучий олівець не повертав його, ба, навіть не запитавши власника, бо йому річ дуже сподобалася. Але герой мучиться жахливими снами, його мучить совість, що він привласнив чужу річ: «Які страшні сни снилися мені вночі, як я кричав, утікати ніби, ховався, як за мною бігали та літали ящірки з острою мордою і з великим написом “Mittel” (марка олівця. – М. З.) на хребті, як мене кололо терня з жовтою блискучою корою і шестигранними кільцями, затемперованими при кінці, – се нехай тоне в криниці забуття» [11, т. 15, с. 82].

Отже, наратор показуючи внутрішній світ переживань героя, вказує, що він навіть не може пояснити своїх дій, свою провину окреслює коротким, але виразним зізнанням: «Я... Я боявся» [11, т. 15, с. 83]. Саме страх не дає дитині зізнатися у скоєному і тому муки совісті такі болючі.

Завжди І. Франко був переконаний, що батьки повинні не притлумлювати, але розвивати індивідуальні здібності у дитини. У коментарі до праці німецького лікаря

і педагога Г. Кленке «Женщина-мати» («Друг», 1875, № 22–23; 1876, № 2,4) І. Франко наголошував, що емоційне спілкування новонародженої дитини з матір'ю, яка керує її першими проявами психічного життя, формує її волю, характер, здатність мислити, є надзвичайно важливими у її житті.

Письменник своїми творами для дітей, а саме: казкою «Ріпка», поемою «Лис Микита», віршем «Киця» підходив до розуміння образу дитини не лише як слухача, але майбутнього будівничого. Саме дітям присвятив І. Франко збірку «Коли ще звірі говорили», де на матеріалі конкретних образів показав галицьку дійсність у ретроспективі.

Особливо варто відзначити оповідання І. Франка «Борис Граб», де на прикладі вчителя Міхонського письменник показував не лише приклад індивідуального підходу до дітей, а вивів образ педагога-гуманіста, новатора.

Отже, коло психологічних інтересів І. Франка було багатогранне й широкопланове. І тому зараз актуальними є слова українського Мойсея, що «... психологія дає найбільше матеріалу і найбільше вказівок для педагогіки, або науки про виховання людини» [8, т. 45, с. 24–25]. І ці слова є як ніколи актуальними зараз, коли Україна долаючи усілякі перешкоди, прямує до нового цивілізованого життя.

Галицький колорит, на тлі якого відбуваються події, виразно переданий в оповіданнях про Борислав, про школу, про село. І тому читаючи твори письменника, ми можемо тільки радіти генію українського Мойсея і всіляко старатися вивчати його твори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Букетова Ж.* Произведение Ивана Франко о детях и школе. Мастерство психологического анализа характеров / Ж. Букетова // Иван Франко і світова література : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО : у 3 кн. Кн. 2. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 226–228.
2. *Василюк В.* Психологізм дитячих оповідань І. Я. Франка / В. Василюк // Літературознавчі студії. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – Вип. 2. – С. 58–61.
3. *Легкий М.* Форми художнього вкладу в малій прозі Івана Франка / М. Легкий : [відп. ред. Л. П. Боднар]. – Л., 1999. – 160 с.
4. *Подольак Н.* Проблеми вікової та педагогічної психології у творчості Івана Франка / Н. Подольак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : ТЗОВ «Вимір», 1997. – Вип. 2. – С. 154–157.
5. *Сербенська О.* Кольороназви у прозі Івана Франка / О. Сербенська // Мовний світ Івана Франка (статті, роздуми, матеріали) : монографія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 103–131.
6. *Спатар І.* Рецептивна модель як домінанта дитячого світосприймання у творах, про дітей Елізи Ожешко та Івана Франка / І. Спатар // Актуальні проблеми словянської філології : [міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – Вип. XXI. – С. 188–199.
7. *Федунь О.* Психологічно-соціальний аспект у малій прозі Івана Франка / О. Федунь // Українське літературознавство. – 2006. – Вип. 68. – С. 64–70.
8. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Науковадумка, 1976–1986. – С. 68–71.

9. Хропко П. Світ дитини в автобіографічних оповіданнях Івана Франка / П. Хропко // Література. Діти. Час : збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу [ред. кол. В. Дончик, упорядник В. Неділько]. – К. : Веселка, 1981. – Вип. 6. – С. 111–45120.
10. Швець А. Модель дитячого світу у прозі Івана Франка / А. Швець // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 53–57.
11. Heinrich W. Psychologia uczuc / W. Heinrich. – Lwów, 1907. – 186 s.
12. Nieuważny F. Proza i dramat / F. Nieuważny. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Ossolineum. – S. LVXLXX.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2015

Прийнята до друку 18.10.2015

PSYCHOLOGICAL REMINISCENCES IN IVAN FRANKO'S WRITTEN HERITAGE

Mykhailo ZUBRYTS'KYI

*Drohobych State Pedagogical Ivan Franko University,
Franko Study Institute*

The submitted article deals with the exquisite psychological picture-images, masterly depicted by Ivan Franko in his written works. The studied Franko's reminiscences include not only these, concerning his contemporaries, but also the progressive psychologists with the European recognition, such as W.Wundt and H.Steinthal), which fact testifies to Franko's good acquaintance with the achievements of the psychological science in the West. Also, it is underlined in the article that Franko demonstrated great skill as a narrator and researcher of the Galician speech picturesque features.

Keywords: narrator, depicting psychologism, Galician (Halychyna's) speech peculiarities, literary reminiscence, European studies.